

LEKEITIOKO EUSKALGINTZA, BI URTEREN MENDEAN (1875-1939)

Andres Urrutia Badiola

Arratsaldeon danoi. Hasi baino lehen, eskerrak emon behar gaurko honen antolatzaileei, eta batez be Lekeitioko herriari, zuen artean egoteko abagune ederra eskaintzen deuskuzuelako Euskaltzaindikoei.

Niretzat, gogoangarria eta pozgarria be bada hemen egotea, urte luzeetan bizi izan nazalako Goikokalean eta zeresanik ez, nire familiaren eta nire bizitzaren zati esanguratsua hementxe dagoalako.

Zeri buruz jarduteko asmoa dodan be, bistan-bistan daukazue, hau da, zer izan zan Lekeition harako euskalgintza —hau da, euskara, euskaltzaletasuna eta enparauak— orain dala ehun urte luze. Zehatz-mehatz esateko, bigarren karlistadan hasi eta azkeneko gerla zitala gertatu arte.

Badot horretarako gidari apartekoa eta trebea. Lekeitiar bete-betea. Elizondokoa dozue bera eta haren izena esan orduko erraz ezagutuko dozuena; hain zuzen be, gure Eusebio Erkiaga zana.

Haren lumatik hamaikatxo saio doguz hartuta Lekeitioko gorabeheretan. Bateko, olerkiak, goratuak eta aipatuak; besteko, **Arranegi** elebarria (1957) zuzen eta moldez Lekeitioko zokondo guztiak arrotu eta astindu zituana. Ahaztuezinak, hortik be, haren antzerkiak, “**Amandarrikuak**” eta besteak.

Ez dira horreek, halan da guztiz be, nire oraingo kontuak. Gaurkoan, beharbada, eta euskararen errekatik joanda, hona ekarriko dodazan izen batzuk hur-hurrekoak izango jatzuez eta beste batzuk, ostera, aspalditxoagokoak.

Idazlearen treotzaren sartuko doguz gure zerak, ea hortik zeozer atarateko modua daukagun, guztion gozagarrirako.

Hasierako tituluari urte bi desbardin ipini deusadaz. Lehena 1875. urtea; hurrena 1939. urtea. Horreek dira Eguzkitza euskal idazlearen jaiotza eta heriotza datak. Bigarrenari laster igarriko deusazue, gerra amaierako urtea dalako. XIX. mendekoa, ostera, nondik norakoa Lekeitioko autuetan? Bada, gogora ekarriko doguzan idazleen artean Eguzkitza aukeratu dogu hari mataza bilbatzailea, haren bizitza bitartean gertatu ziralako gaur hemen aitatuko ditu-

danak. Izan be, urte bitarte horretan bizi ziran Azkuetar biak, Eguzkitza bera eta Erkiaga gaztea, gure euskalgintzaren katean katebegi preziatuak.

Esan legez, 1875. urte horretan jaio zen Eguzkitza abade euskaltzalea, gero be Lekeitiora etorria eta euskalgintzan ibilia.

Eusebio M. Azkue

Betoz kontuak harira. Bi urte arinago, Eusebio Azkue (1813-1873), Lekeitioko Nautikan maisu ibilitako Eusebio bera, hila zan Lekeition. Olerkari fina, asmamen handikoa, hamaikatxo gai eta arlo berbaneurtuaz jorratu ebana. Berori Lekeitiokoa izan ez arren, urte mordotxo egin eban bertan, nautika irakasle eta, esan legez, euskal olerkigina, harako *Parnasorako bidea* osatzen dauan olerki sortaren egilea. Harek ezin berarenak batu bizi bitartean eta haren seme izanak, Don Resurreccion M. Azkuek, artez eta zentzuz –eta ikutuz, itxura denez– bilbatu zituan, danon eskura geratu eitezan.

Zelangoa, halandabe, Eusebio Azkueren eitea Lekeition? Gure ustez, olerkien bidez emotekoa. Entzun dagiguzan, bada, haren bertsoak, sasoiari sasoi euskalgintzaren lekuko:

“Emen dagoz Bermeo / mutil abilakaz / eta Ondarroa andia / arrantzaleakaz. / Emen da Lekeitio / leorrez ta itsasoz / bardinik eztaukana / bere alboan inos”.

Eusebio Azkuek ipintzen deusku begibistan euskalgintzaren giroa Lekeition bertan. Horretarako, lagungarri oso, behinolako jesuiten kolegio izandako horren alboan –izena bera be, *Konpainia* daukan eliza horren aldamenean–, Nautika eraikina, Nautika etxea. Hantxe bertan, inguruko gazte asko ikasgin, lehorrekoari agur egin eta itsaspilotu, kapitan eta makinista izateko ikasketa eta gertukerak ibili. Nautika ez eze, Latinidade ikasketak be hur-hurrean, lehorretik arimazai izan beharko ebenak egoki zertuteko. Latinidade horretara dator, 1904. urtean, gure zerrendaren bigarren gizabanakoa, Juan Bautista Eguzkitza. Berari buruz jardun aurretik egin dagiogun koxkatxo bigarren Azkueri, Don Resurreccion sonatuari.

Koxkatxo dinot, hala esaten jakolako itsasaldean ezer ordaindu barik eta geroago ordaintzekotan dendatik etxera eroaten diran jatekoak eta abarrekoak erosteari. Gu be, koxkan gagoz On Resurreccionegaz eta koxka hori Jose Antonio Arana Martija euskaltzainkideak aspaldiko honetan gitxitu dualakoan nago.

Nire aldetik, ha zala eta, besterik ez, hauxe baino: urteetan ibili zala Lekeitioko gorabeheretan sartuta. Bilbon bizi arren, Lekeitiokoak beti Azkue kezkatu, beti arranguratu. Gramatika, Hiztegi, Abestegi eta gainerakoetan ugari-ugari Lekeitioko aitamenak.

Berba batez esateko, Azkue batengandik Azkue batengana, Lekeitiok euskalgintzari eskaini deusan euskaltzalerik egokiena eta zertuena.

Aita Kandido Basabe S. J. (1867-1928)

Aldi bereko eta sasoi bateko lekeitiar umekondoak izan ei ziran Aita Kandido Basabe eta Resurreccion M. Azkue. Hiru urte zaharrago, antza danez, Azkuetarra. Bi-biok mutil bihurriak, arrantzan, txoritan edo jolasetan. Gerora be, biok elizgizon. Bata, Basabe, jesuita; bestea, Azkue, abadea. Basabe, edoze-lan be, ezezagun samarra lekeitiarren artean. Izan be, aita Kandido Basabe jesuita dogu, jesuita bizkaitarra, jesuiten konpainiak euskarari emon deutozozan idazle trebe eta esku-erakutsien hurrenkeran berebiziko tokia eta aipua mereziko leukeana. Harenak dira San Iñazioaren *Gogoetak*, euskaraz emonak. Harenak, eskuliburutxoak eta bestelako lanak be. Autore fina, segurua, bizkaie-raz jatorra eta Lekeitioko euskararen testigantza ezin hobea eskuz-esku ekartzen deuskuna, inongo galbahe eta iragazirik bage, ahozko mailatik idatzizko arlorra hainbat gai igarota. Horra hor, lehen esan legez, aita Basterretxea jesuita lekeitartuaren jarraitzaile sutsua, tradizio baten partaide jakina.

Aita Kandido Basabe mixiolari izan zan. Dirala laurogei urte, Basabe mixiolari zala esan eta berehala dator gure burura gizon bizardun eta jantzi luzedun hareen irudia, azal baltz-horiko andra-gizonak inguratua. Bestelako mixiolaria izan jakun, barriz, aita Kandido Basabe. Hain zuzen be, herririk herri ibiltzekoa, Bizkaian zehar mixioak emoten ekiana.

Kezka zituan horrek Bizkaia eta horren berbeta. Eusebio Erkiaga herri-kideak berebiziko lana emon eban aita Kandidoren aztarrenak azaltzen eta haren intziriak azpimarratu zituan. Euskara eta erlijioa. Euskararen aldetik, aor perlatxo bi, egun be balio handikoak: *ereti* (tartea, abagunea) eta *ailagina* (neurri halakoa).

Begoz, Bizkaikoarena lekuko, Eusebio Erkiagaren hitzak, aita Kandido-ren azken borondatea zala eta:

«Aita Kandido Basabe mixiolari errikoi ospatsua izan zan. Jesus-en Biotza-renganako eraspenaren zabaltzaille asperrezina, apostolu ta erlegiño idazlea Bizkaia-n. Oraindiño gogoan ta bizi-bizi dirau e gure erriko asko-rengan, aren berba ta esaera ta idazlan ta jarraibide ederrak. Guri dago-kigu zer guzti oneek batzea, Aita Kandido-ren irudia ta nortasuna, zan gi-ñoan eta zan lakoxea ezagutu ta jakiñerazoteko. Nik neuk —darrario Aita Goikoetxeak— itzaldi askotan ezagutu neban Aita Kandido-ren asmo ta guraria, baiña batez bere, aren azkenengo geiso-aldian. Errege-egunez iz-tarra ebagi eutsen, pasmuak arturik eukalako. Bere geisote orretan beti egoan alai, ta kantari bere bai, zerurik urre-urrean egoala uste ebalako. Jaungoikoa ikusteko gogoz egoan, ta baita berak, bere apostolukuntzan

salbau zituan arimak bere. Arako eskelea dalakoa, eriotzea iragarriko eban il-barriaren idazkunea, berbere eskuz idatzi eban. Bizkaiaren salbakuntzeagaitik eskeintzen eban guztia.

«Errialde orretan ordezkoa aurkituteko eragozpenak-edo izango zireala susmaurik, esan eban: «Arazo ori, zeruan erabagiko dot.» Eta an egoan, Aita jesulagun bateri esan eutsan: «Berori izango da nire ordezkoa, oiñordekoa». Eta olantxe jazo zan. Arik ganeko 23 urtetan, oiñordeko Aita arek, 108 erritan egin zituan bere itzaldiak, erri bakotxean 15 egun inguru emonik, arimen aldeko lan mamintsu orretan.»

Betor, haren euskara atsegina gurera, berbak bere-beretan emonak:

«Zorionekoa, zer nai ta axe daukana da.»

«Baña gauzen didarretara gortuta, neure griña zitalai jaramon eginda, gauzarik-gauza ibilli naz, neure zoriontasunaren egarria nun asetuko... Eta olan da guzti be, euren, gauzen atzean nabil, gau ta egun geratu barik, ainbeste alegiñegaz, beste zeregiñik ezpa neuko lez, neure arimatxo au zokondo batean, mantar zatarra lez bazterturik itxita...» (Gog. 33 orrialde).

«Zer deutso gizonari, mundu guztia irabazi arren, bere arimea galtzen ba dau?»

Juan Bautista Eguzkitza (1875-1939)

Lehenengo haria etena dogu 1904. urtean. Urte horretan dator Lekeitiora Juan Bautista Eguzkitza lemoar abade euskaltzalea. *Jaungoiko-Zale* bazkunkoa, euskaltzain osoa, erlijio idazlea, sermoilari aparta, eta Lekeitio hogeitahiru urte bizi zana, gerraren zitalkeriak bertatik uxatu arte. Uxatu eta berehalakoan hil zan. Zerk ekarri eban Eguzkitza Lekeitiora? Aurretik aitatu dogun Latinidade katedrak ekarri eban ha itsasaldera. Latin irakatsi bitartean, ekin eta ekin euskalgintzan, sorreratik bertatik (1919) hil arte. Azkue bera be, miresle eta bultzatzaile. Haren irakatsia, gizarte arazoetan batez be, ez txikia. Lekeitio idatzi eban, berba batez esateko, liburu aitzindaria izango zana, *Gizarte-azua* (1935). Artean, ha beti ekinean, AVASC eta abarrekoak zabalduz eta plazaratuz.

Lemoarrak, edozein modutan, ez eban Lekeitio alboratu eta artikulu zogarria eskaini eutsan, etnografia aldetik, *Kaxarrankaren* inguruan.

Eusebio Erkiaga (1912-1993)

Irakaslea batetik eta ikasleak bestetik. Ikasle horien artean, urtenena, Eusebio Erkiaga. Gazte-gazterik hasi da idazten, abetzaletasunak bultzatuta. Olerkiaz zein berbalauaz, idazle dabil *Euzkadi* egunerokoan, *Euskal Orria* sailean,

kronikak gora, kronikak behera Lekeitiotik Bizkaia osora. Lekeitioko barriak mota askotakoak dira: jaiotzak, heriotzak, arrantza kontuak, politika kontuak, batzokiko albisteak...

Batzokiko horretan azpimarratzekoa euskal antzerti abertzalea. Abertzaletasun horretan Erkiaga be idazle eta tarteko, hainbat lekeitiarren artean. Horixe be Rufo Atxurra lekeitiar errimea, herri honetako historia, agerikoa zein ixilpekoa, goitik behera ezagutu eta menderatzen dauana.

Erkiaga ez da bakarra. Gogora eta ekarri dagigun argira Ramon Erze ha be, erbestean hil zana, Mexiko aldean, soziologian maisu eta jakitun. *Ekin* euskal asterokoaren zuzendaria izan zan gerra aurrean.

Lekeitiok baeukan gerra aurreko giro horretan bere zeresana. 1936. urtean, inor gitxik igarri ez arren, gerra heldu hurren zan. *Euskaltzaleak* alkarteak deituta, badator Lekeitiora VII. Oleriti eguna. Erkiaga gaztea, hoge-hogei tabost urte ditu eta antolatzaileen artean dogu. Festa horren kronika bidaltzen dau Bilboko *Euzkadira*. Zuzeneko barri emoten deusku horrek, antzerti, olerki, eta abarrez zer egin dan kanporatzeko. Ibilian-ibilian be, harek emoten deutsa goralpena Lekeitioko euskalgintzari, jakin barik, horixe izango zala euskalgintza horren azken ekitaldia urte luzeetan.

Orduan be, Resurreccion Azkue tartean zela, umeen azterketak, azkue-tarren aldeko hitzaldiak (Urkiaga, Labayen, Ariztimuño eta Altzo aba hizlariak) eta erakusketa. Oleriti-sariketak, bertsolariak eta abar be, hantxe bertan.

Ordukoa, itxaropentsu zana, laster zapuztuta. Harrezkeroko urte baltzen historia ezaguna dogu.

Oroigarri, hirurogeita bost urte geroago, Erkiagaren idatzia, gerra aurreko lekeitiar euskalgintzaren adierazlea:

«Udaletxean lau bat egunetan, Azkue'tarren lanen erakusketa egon da. Iruzpalau mai idartziz eta liburuz beterik: elerti-saila, euzkel-saila eta eresi-sailetan bananduta.

Egokiro iñuan "Lauaxeta"k: Azkue'tar Eusebi zanaren irudi bat aurrian gebala, eta Azkue'tar Berpizkunde Mirena geurekin geunkala ospatu ditugu jayak. Lekeitio'k, alakoren baten be, goratu ditu bere seme argiok.

* * *

Emen izan ditugu Euzkaltaindi'koak, emen izan ditugu olerkariak, idazleak, euskeltzaleak. Geure jayak apainduten, geure errikideok aintzatuten. Pozik artu zaitue gure onek, eta erriaren izenez, eskerrak emon gura dautzuez Jai-Batzordea'k eta Lekeitio'ko "Euskaltzaleak".

Gomuta samurren artean beyoa esker-agiritxu au bere...»

Eta hasieran esan dodan legez, neurea be bai.